

Nij Frisia

Tydskrift foar Fryske Striid en Skriftekennisse

JIERGONG LXVII, nûmer 2

juny 2018

ISSN 2352-8958

By de Opstalsbeam
Tredde pinksterdei

Ek each foar de lytse dingen

(1)

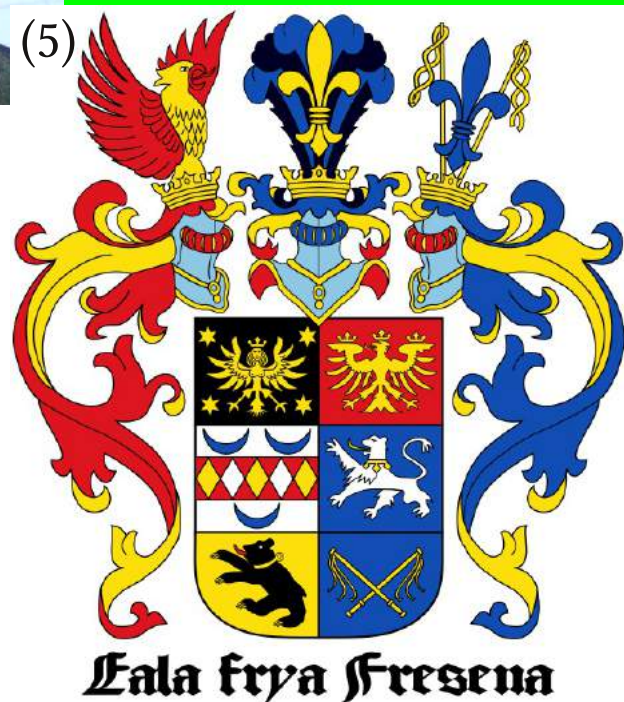
Byskriften:

- 1: Tom Dykstra foar it buordsje op it hillich stee. Syn taspraak wie yn it Westerlauwersk Frysk (grif in novum!) en eltse alinea waard daliks yn it Dútsk oerset troch Liesbeth Drost [lofts efter Dykstra] (foto: Sytze T. Hiemstra).
- 2: Tom Dykstra kriget fan Arno Ulrichs as tank in pear lytse ikebeamkes fan de Opstalsbeam.
- 3: Betinking Opstalsbeam mei de delegaasje fan Westerlauwerske Friezen
- 4: Twa eksimplaren út de rige histoaryske romans fan Lothar Englert.
- 5: It wapen fan East-Fryslân

(2)

(5)

(3)

(4)

Opstalsbeam (Rahe-Auerk, East-Fryslân), tiisdei 22 maaie 2018

Thom Dykstra*

Stifting

1345

SLACH BY WARNS

Achte oanwêzigen, freonen fan de betinking fan de *Opstalsbeam*, hjir op tredde pinksterdei 2018.

Myn namme is *Tom Dykstra*. My is frege om jimme in groet út Westerlauwersk Fryslân oer te bringen. Ik doch dat as waarnimmend foarsitter fan de *Stifting Slach by Warns*. Alle jierren yn it lêst fan septimber organisearret dat stiftingsbestjoer by it monumint op it *Reaklif* in moeting fan Friezen út Westerlauwersk Fryslân.

Oanlieding foar de betinking is in militêre konfrontaasje út 1345 tusken de Fryske befolking en de greve fan Hollân. Omdat de greve de slach ferlear, koe frijheid en taal fan de Friezen bewarre bliuwe. Lykwols, ek hjoed-de-dei stiet it frij brûken fan it Frysk troch de globalisearring noch ûnder druk. Dêrfandinne it hâlden fan in betinking om jin dêr bewust fan wêze te litten.

It sil jimme bekend wêze, dat *Ljouwert-Fryslân* fan 't jier (mei Malta) kulturele haadstêd fan Europa is. In protte aktiviteiten binne opset om gasten út hiel Europa yn de kunde komme te litten mei it Fryske minderheidstaalgebiet. It biewurd 'iepen mienskip' wol oanjaan dat, ek al binne der ferskillen tusken de ynwenners fan de regio Fryslân, it dochs in *mienskip* is, dêr't minsken mei respekt foar inoar mei-inoar libje kinne.

Ús betinkingstema's stienen dêrom fan 2014 ôf yn it ljocht fan ferbining. Ferbining oer grinzen hinne. Sa wie it tema yn 2016 de binning mei Friezen oer steatsgrinzen hinne en leveren Bahne Bahnsen (út Noard-Fryslân) en Arno Ulrichs (út East-Fryslân) op dy betinking dêr in bydrage foar. Gearwurking is fan grut belang en krekt yn Europeesk perspektyf is dy gearwurking foar de Fryske mienskip wichtich.

Sa as earder al op ynternasjonaal oerheidsnivo ôfspraken makke binne oer it *waadgebiet*, sa soe dat ek foar de *Fryslannen* kinne. Der binne nammentlik ferskillen yn oanpak en regelings tusken de Nederlânske en de Dútske (regionale) oerheden. Friezen hawwe gjin eigen steat en dat hâldt maklik efterstelling yn.

Oanwêzigen: op dizze bysûndere dei – de tredde pinksterdei – en op it plak, dêr't yn de Midsiuwen fertsjintwurdigers fan de Fryslannen byinoar kamen, doch ik it útstel foar in regulier en periodyk **Opstalsbeam-oerlis**. In oerlis – lykas eartiids – fan de regionale oerheden út de ûnderskate Fryslannen. No binne der ek wol ynter-Fryske kontakten troch organisaasjes lykas de *Fryske Rie* en de *Ynterfryske Rie*, mar in stap fierder is oerlis op **polityk mêd**.

Sa'n stap is nedich om dy mienskip te fersterkjen mei it each op de feroarjende ferhâlding fan de nasjonale steaten mei Brussel. As bygelyks it waadgebiet om syn natoerwearden as in ienheid besjoen wurdt, soe dat foar it *Fries-wêzen* ek jilde kinne. It wenjen oan en yn it Waad foarmet in eigen taal- en kultuergebiet dat past by it Europeeske ideaal fan kultureel ferskaat. Sa'n Opstalsbeam-oerlis soe dêr takomst oan jaan kinne.

Tige de groetnis út Westerlauwersk Fryslân en tank foar jimme omtinken!

* *Drs. Tom Dykstra (1942) is âld-dosint pedagogyk oan pabû's ('De Him', Snits; 'Stenden', Ljouwert) en fierwei de grutste helte fan syn libben warber yn ûnderskate Fryske-Bewegingsorganisaasjes (bgl. as waarnimmend foarsitter fan de Stifting Slach by Warns en as foarsitter fan de Feriening Frysk Underwiis [FFU]).*

Kolofon

Wy binne wiis mei jo kopij. Dat kinne bydragen wêze op it mêd fan Fryske striid, Fryske literatuer, Fryske skiednis, Frysk ûnderwiis, fersen en ferhalen. Foar it folgjende nûmer moat dy ynstjoerd wurde foar 1 septimber 2018.

Samler: foar kopij op papier, drs. Piter Dykstra, Balthasar Bekkerstrjitte 7, 9123 JV
MITSELWIER; digitale kopij: piter@dykstra.frl

Fêste meiwurkers

drs. Piter Dykstra, drs. Sytze T. Hiemstra, Ed Knotter en dr. Bertus Jans Postma.
Korreksje: S.T. Hiemstra en E. Knotter.
Opmeitsjen en technyske fersoarging: P. Dykstra.

Meiwurkers oan dit nûmer

drs. Piter Dykstra, Lothar Englert, Sjoerd Groenhof, drs. Sytze T. Hiemstra, dr. Bertus Jans Postma, Jaap Slager.

Postadres

Jongfryske Mienskip,
Postbus 719,
8440 AS IT HEARRENFEAN

Webstek

www.jongfryskemienskip.frl

E-postadres

jongfryskemienskip@gmail.com

Bankrekken

NL92 INGB 0001 0695 35
op namme fan:
Jongfryske Mienskip, IT HEARRENFEAN

Bestjoer

Sjoerd Groenhof, Chris van Hes (foarsitter),
Sander Hoekstra, Wolter Jetten
(skriuwer/skathâlder), Frâns Koning en Jos de Boer.

Fan de redaksje

Yn ús simmernûmer in fotoferslach fan de betinking by de Opstalsbeam by Auerk op de tredde pinksterdei fan 2018. Wy iepenje mei de Fryske taspraak dy't Tom Dykstra dêr holden hat. Fierderop stiet ek de Fryske oersetting fan in nijsgjirrige lêzing oer de Fryske Frijheid dy't Lothar Englert dêr jûn hat. Englert is in skriuwer dy't yn Auerk wennet en in moaie rige histoaryske romans oer East-Fryslân mei de Fryske Frijheid as tema op syn namme stean hat. It docht de redaksje tige deugd om jimme mei dy man, dy't sels gjin Fries is, yn de kunde te bringen.

Dêrfoar besteget ús jimmer warbere redakteur Sytze Hiemstra yn 'Ús eigen Taal' omtinken oan de Dútske kursus Frysk fan Wolter Jetten. En jim kinne ek de sympatyferklearring oan de 'snelwegblokkeerders' fan Sjoerd Groenhof, skreaun út namme fan de JFM, nochris neilêze.

Ús lêste grutte artikel is it fjirde en lêste part fan it mânske stik fan Sytze Hiemstra oer it *Europeesk Hânfeest* en it ûnderwiis yn Frysk. No is it tema hoe't it ûnderwiis te uzes stal krije moat. Yn heldere wurden makket er dúdlik hokfoar sleau spultsje oft der winliken spile wurdt.

Wy slute ôf mei in kostlike kolum fan Jaap Slager.

Yn it folgjende nûmer begjinne wy mei noch in kolum, dy't skreaun wurdt troch Jan Hiemstra. Wy nimme û.o. ek it twadde part fan it artikel oer it wurk fan Klaas Bruinsma op. Fierders sil ik in artikel skriuwe oer de *slach by Flaardingen*. Om't it op 29 july 2018 krekt 1000 jier lyn wie dat dy plakfûn hat, wol ik jim der no al opmerksum op meitsje. It is ien fan de pear oerwinnings fan de Friezen op de Franken yn de neidagen fan *Magna Frisia*. Yn Flaardingen wurdt der it hiele jier al omtinken oan jûn, mar de namme 'Friezen' wurdt mar amper neamd. De lju dêre sjogge dat barren as it ûntstean fan it greefskip Hollân. Mar it soe lykwols noch 80 jier duorje ear't de namme 'Hollân' foar it earst neamd wurdt. It is in sterk foarbyld fan hoe't de minsken de skiednis foar it eigen karke spanne kinne.

Mar foar no in soad lêsnocht tawinske!

Piter Dykstra

By de foarside

By de *Opstalsbeam*. Tsjin de eftergrûn fan bloeiende rodendrums makke Liesbeth Drost in foto fan Sytze Hiemstra, wylst dy dwaande wie om in flinterke, dat him op syn hân deljûn hie, te ferivigjen. It bistke wie, nei 't it skynt, net benaud fan dy striidbere Friezen (*grafyske bewurking: P. Dykstra*).

Ús eigen Taal (27)

Frysk foar Dútsktaligen: kursus fan Wolter Jetten

Sytze T. Hiemstra

‘Friesischer Sprachkurs’ is yn 2018 ferskynd

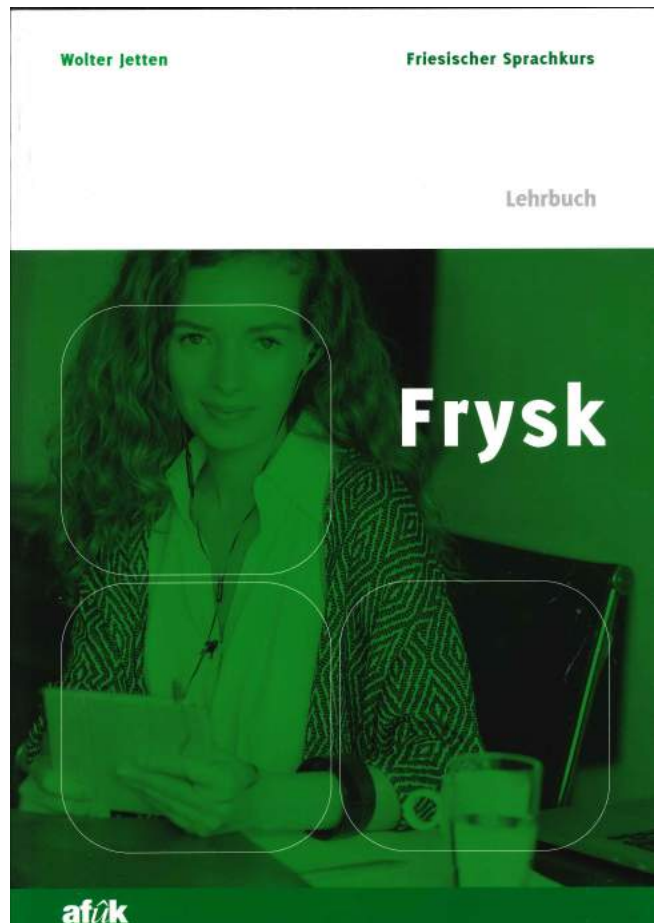
Wolter Jetten is ús lêzers bekend as skriuwer-skathâlder fan de *Jongfryske Mienskip*. Hy wenne seis jier yn Dútslân en is ûnderwilens ôfstudearre foar syn twaddegraads ûnderwiisfoech foar Dútsk. Yn dat ramt die er in saneamde ‘minor Frysk’ (NHL Stenden Hegeskoalle) om it Frysk mûnling en skriftlik goed yn ‘e macht te krijen en mocht dêrby tagelyk in kursus Dútsk-Frysk gearstalle: de *Friesischer Sprachkurs Deutsch-Westfriesisch*. Prof. dr. Jarich Hoekstra fan de universiteit fan Kiel die de einkorreksje. Foar it ynsprekken fan audiofragminten makke Jetten gebrûk fan fyftjin meiwurkers yn de âldens fan 7 oant 55 jier.

Altiten wie der de tuskenstap fan it Hollânsk foar bûtenlanners om Frysk te learen, omdat it lesmateriaal net yn har eigen taal beskikber wie. Dútsers kinne dy stap oerslaan no’t de Afûk (*Algemene Fryske Underrjocht Kommissie*) it ‘Lehrbuch’ fan Wolter Jetten syn ‘Friesischer Sprachkurs’ (2018)¹ útjûn hat.

Jetten stalde in kursusboek fan 180 siden gear dat yn kombinaasje mei Afûk-materiaal fan *EduFrysk* as selsstúdzje-materiaal tsjinje kin. Mei help fan it Dútske learboek wurde kursisten wiisd op oefenmateriaal fan *EduFrysk*, lykas teksten, lietsjes, fideo’s en ynteraktive oefenings. *EduFrysk* is in al besteande digitale learwei fan de Afûk. Kursisten kinne mei dy metoade troch selsstúdzje Frysk leare. De *Dútske leargong* is yn ‘e earste opslach ek ornearre foar selsstúdzje. Mar as der genôch belangstelling foar komt, dan kin dy faaks ek noch yn groepsferbân oanbean wurde en kinne de kursisten de lessen yn Dútslân op lokaasje folgje. Dêrby moat men benammen tinke oan dy parten fan Dútslân (East- en Noard-Fryslân) dêr’t minderheids- of streektalen sprutsen wurde (bgl. Sealterfrysk, Noard-Frysk of Platdútsk). Dizze Afûk-kursus is de earste stap nei Fryske les foar bûtenlanners, want der stiet by de Afûk ek noch in kursus Ingelsk-Frysk op priemmen en der

In ‘selsy’ ... (foto: Wolter Jetten)

De foarkant fan Wolter Jetten syn ‘Sprachkurs’ (2018)

¹ Wolter Jetten, *Friesischer Sprachkurs: Lehrbuch*. Leeuwarden/Ljouwert: Afûk, 2018, 180 siden.

wurdt al tocht oan de mooglikheid om ek út it Spaansk wei Frysk leare te kinnen.

Stúdzje Dútsk en Frysk

Yn de oriïntaasjefaze foar de minorkar oan de Noardlike Hegeskoalle Ljouwert (NHL) joech Wolter Jetten oan dat er graach de kennis fan it Dútsk en it Frysk kombinearje woe en dêr de saneamde 'frije romte' foar brûke. Hy hie murken dat der al hiel lang fraach wie nei in taalkursus foar it Frysk út it Dútsk wei en der wie op dat mêd suver gjin learmateriaal of neislachwurk beskikber. It wie foar Wolter dus in hiele útdaging, mar hy is der net foar omlizzen gien.

Ûntstean fan de kursus

Yn *Levende Talen Magazine* (maaie 2018, nû. 4, s. 43) docht Jetten syn ferhaal oer de konstruksje fan de leargong en syn motivaasje om dy te ûntwikkeljen. It is in Hollânsktalich tydskrift, dat ik haw syn wurden foar *Nij Frisia* ferfryske:

'Foar myn wurk haw ik seis jier yn Súd-Dútslân wenne. Yn dy perioade haw ik my it Frysk út Nederlân op heech nivo eigen makke. By dat learproses makke ik myn oantekens yn it Frysk. Dat dy oantekenings my letter noch fan pas komme soene foar de minor Frysk oan de NHL, hie ik doe noch net tinke kinnen.

It Frysk wurdt in Nederlân benammen ûnderwiisd oan Frysk- en Hollânsktaligen. Yn it basis- en it fuortset ûnderwiis yn Fryslân wurdt by it fak Frysk rekken holden mei de taaleftergrûn fan de learlingen. Foar Hollânsktalige folwoeksenes dy't Frysk leare wolle of Frysktalige folwoeksenes dy't de taal skriuwen leare wolle, bestiet it kursusrinstitút Afûk. Foar oarstaligen is it oanbod lyts. Der binne Frysk-Ingelske wurdboeken en der is in wiidweidige Ingelsktalige grammatika foar it Frysk. Der is sels materiaal mei it Deensk en Japansk as útgongspunt foarhannen, mar foar it Dútsk wie der noch hielendal neat. Dat fûn ik frjemd, omdat ik by myn reizen nei it Dútske Noard- en East-Fryslân mei genôch Dútsktalige Friezen praat hie dy't it Frysk graach leare woene. Prefabmateriaal wie der dus net foar de kursus Frysk foar Dútsktaligen. Der bestie wol in kursusrige mei û.o. Noard-Frysk en Sealterfrysk foar Dútsktaligen. Dy kursusrige haw ik brûkt as basis foar de kursus *Westerlauwersch Friesisch* of *Westfriesisch*, lykas it Frysk yn Nederlân ek wol neamd wurdt troch Dútsktaligen. Fan it Nordfriisk Instituut yn Bredstedt/Bräist krige ik de rjochten om frij gaadlik byldmateriaal en ynhâlden te brûken. Foar de struktuer fan de kursus wie dat in hiel grut foardiel. Yn de kursus wurde ferskate wurkfoarmen tapast, dy't sawol foar yndividuen as groepen gaadlik binne. De kursus kin yn

klasseferbân folge wurde, mar is ek tige goed brûkber foar selsstúdzje. Dat is fan grut belang, omdat de doelgroep foar dizze kursus breed is.

De kursist dy't dit boek foar selsstúdzje brûkt, kin efterryn in wurdlist, grammatika en oplossings fine. Foar it skriuwen fan de kursus foarmen de wurdlist en de grammatika in hiele útdaging. Want, hoe selektarret men de wurden en hoe stelt men fêst wat relevante grammatika foar in begjinnende kursist is? Yn de kursusrige fan it Nordfriisk Instituut stie de *kommunikative* oanpak sintraal. Mei sosjale ynteraksje yn in realistyske kontekst. Dêr koe in wurdlist út helle wurde, mar it beskriuwen fan de grammatika bleau pionierswurk.

Oan de universiteit fan Kiel wurdt de iennichste folsleine universitêre stúdzje Frysk oanbean, wêrby't studinten as ûnderdiel fan de stúdzje ek Westerlauwersk Frysk kieze kinne. Dat der fraach nei de kursus is, die wol bliken út de belangstelling dy't der bestiet by ferskillende Dútsktalige universiteiten en by ûnderskate Dútsktalige Friezen dêr't ik de lêste jierren mei praat hie yn East- en Noard-Fryslân. Dy takomstige taallearders sille yn alle gefallen in libbene taal mei in heal miljoen praters kennen leare. Facebook, Google, WordPress en Firefox binne beskikber yn it Frysk en alle jierren ferskine der sa'n hûndert Frysktalige boektitels. Muzyksjenres fariearje fan opera oant metal, der is in grut ferskaat oan Frysktalige websiden en it is ek noch ris in libbene app-taal.

Mei it ûntwikkeljen fan dizze kursus hoopje ik it Frysk better tagonklik te meitsjen foar Dútsktaligen. Ik ferwachtsje dat dizze kursus benammen yn Noard- en East-Fryslân belangstelling opropt foar it *Westfriesisch* en dat soks neat tekoart docht oan de posysje fan it Noard-Frysk mei 8.000 sprekkers en it Sealterfrysk mei 1500 sprekkers. Hoe dan ek, ik winskje de brûkers fan myn kursus in protte sukses en learnocht ta.'

'Fryslân en de wrâld' (1916-2018)

Oant safier Wolter syn ferhaal en myn oanhaal dêrfan yn *Us eigen Taal*. Ik lokwinskje Wolter fan herten mei it resultaat fan syn krewearjen en hoopje mei him dat in protte Dútsktaligen dêr gebrûk fan meitsje sille. Sa komt ek it *Frysk de wrâld* oer, om Douwe Kalma syn biddewurd fan 1916 mar ris in bytsje te fariearjen ...

* Wolter Jetten (1984) wennet yn Ljouwert en wurket as oplieder by it Ministearje fan Definsje. Hy studearre Dútsk oan de learare-oplieding fan de Hegeskoalle fan Arnhem en Nimwegen en folge yn dat ramt ek in 'minor Frysk'.

It skeinen fan bernerjochten by it Sinteklaasfeest te Dokkum yn 2017

Sjoerd Groenhof

Ien fan de pylders fan it karbrief (de statuten) fan de Jongfryske Mienskip is kulturele autonomy. *Kulturele autonomy betsjut dat wy as Friezen selsbeskikking hawwe wolle foar ús taal, ús kultuer en ús tradysjes as ymmaterieel erfgoed.*

Ymmaterieel erfgoed is 'libben erfgoed' en it omfettet sosjale gewoanten, foarstellings, rituelen en tradysjes dy't troch mienskippen en groepen sjoen wurde as in wichtige foarm fan kultureel erfskip. It is in ûnderskiendend skaaimerke dat oerdroegen wurdt fan generaasje

op generaasje en it is fan belang foar in *mienskiplike identiteit*. Ien fan de uterings fan sa'n folkstradysje is it feest fan Sinteklaas en Swarte Pyt. It is in folslein ynboargere tradysje yn de Fryske mienskip en it hat sels âlde, foarkristlike woartels yn de Germaanske mytology.

It *Ramtferdrach foar de Beskerming fan Nasjonale Minderheden* (ratifisearre troch Nederlân yn 2005) befettet bepalingen foar erkende nasjonale minderheden lykas de Friezen, bgl. de juridyske erkenning en

beskerming fan harren *rjochten* en fan har *ynmaterieel erfgoed*. It ferdrach regelet ûnder mear (kêst 5, lid 1): 'De partijen ferplichtsje harren derta om de omstannichheden te befoarderjen dy't foar persoanen dy't ta nasjonale minderheden behearre, needsaaklik binne om harren kultuer yn stân te hâlden en ta ûntwikkeling te bringen en om wêzentlike eleminten fan harren identiteit, nammentlik harren religy (godstsjinst), taal, *tradysjes* en *kultureel erfgoed* te bewarjen.' It ferdrach sprekt (yn kêst 5, lid 2) ek oer in ferbod op '[...] belied of praktiken dy't rjochte binne op assimilaasje tsjin de wil fan persoanen dy't ta nasjonale minderheden behearre, en beskermje [Partijen] dy persoa-

Jong Fryske Mienskip steunt blokkeerders A7

HEERENVEEN De Jong Fryske Mienskip beslút gisteravond morele steun te verlenen oan de groep die op 18 november de snelweg A7 blokkeerde bij de Sint-intocht.

Van de 22 aanwezige leden stemden er 20 in met het voorstel van het bestuur om op te komen voor de groep van ruim dertig personen die voor de rechter gedaagd is. Het bestuur gaat zich nu beraden op welke manier „binnen it wetlik ramt” de steun verleend kan worden.

Bij de snelwegblokkeerders zitten enkele leden van de Jong Fryske

Mienskip. Het bestuur snapt dat eenieder demonstratierecht heeft, maar vindt het ethisch ongepast dat het in dit geval tijdens een kinderfeest zou plaatsvinden. Een kinderfeest bovendien dat in de Friese dorpen diep geworteld is. „Sa komme se oan ús tradysje.”

Het gaat zo goed met de JFM dat het bestuur uitgebreid wordt. In 2012 waren er nog vijftien betalende leden, van wie de meerderheid boven de zestig jaar was. Nu zijn er zestig leden, van wie meer dan de helft onder de zestig jaar is en 25 procent onder de dertig.

nen foar elts optreden dat rjochte is op sok in assimilaasje. Kleare taal dus ...

It is bekend dat guon tradysjes feroarje kinne. As de mienskip feroaret, dan kin ek in tradysje in oare foarm krije. As der lju tsjin in beskate âlde tradysje binne, dan is der fandatoangeande frijheid fan mieningsutering en bestiet der rjocht op demonstraasje. Foar de lanlike yntocht fan Sint en Pyt yn Dokkum hie de boargemaster yn oktober 2017 it inisjatyf naam en boppedat de aksjegroep *Kick Out Zwarte Piet* (tenei: KOZP) oerhelle om by de yntocht te demonstrearjen, wylst KOZP dat sels earst net fan doel wie. En dat alles ûnder it mom fan in saneamde 'mars der beschaving'. Dan is jins doel polityk kleure en stiet men net boppe de partijen. De fraach komt op oft jins moreel kompas dan wol goed ôfsteld is as it om noarmen en wearden giet.

Wy erkenne dat elts it rjocht op demonstraasje hat, mar binne fan betinken dat soks etysk en moreel net past op en by it bernefeest sels. It soe dy tradysje slim fersteure en men skeint sadwaande de bernerjochten. Soks past boppedat alhiel net yn Fryslân, want sa binne wy en ús

bern troch de tiid hinne dêr net grutbrocht. In jier hat 365 dagen, nim ús bern dan dy iene feestdei fan it jier yn beskerming en demonstrearje dan op ien fan de oerbliuwende 364 dagen. Jonge bern begripe neat fan sa'n fersteuring en hoe kin men dat as Fryske âlden oan harren útlizze? Sa'n demonstraasje jout dus oanstjit en is ûnwinsklik. Lokkich seach en fiede de loko-boargemaster fan Dongeradiel (mei Dokkum as haadplak) dat goed oan en se koe op it lêste momint de jammerdearlike demonstraasje fan de KOZP op de dei fan de yntocht noch ferbiede.

In hiele grutte groep Fryske âlden hienen as lêste rêdmiddel ek noch it wapen fan de *boargelike oerhearrigens* ('burgerlijke ongehoorzaamheid') troch op 18 novimber 2018 mei iepen fizier de grutte autodyk fan de A7 yn de rjochting fan Fryslân te blokkearjen. Om sadwaande foar te kommen dat guon lju út de Rânestêd ús moai bernefeest yn Dokkum skeine koene. Troch dy opkear-aksje hawwe sa'n 34 aksjefierders fan it *Iepenbier Ministearje* (it 'OM') lykwols in daging ('dagvaardiging') krige fan mear as 30 siden, krekt as soene se in moardnersbinde of in stel terroristen wêze. In 'bekeuring' soe faaks earder op syn

plak wêze, mar hja wurde no troch it OM misbrûkt om 'in foarbyld te stellen'. Dan binne der wol hiele oare foarbylden te neamen dy't dêrfoar yn de beneaming komme koene. De *rjochtsgelikensens* ('rechtsgelijkheid') wurdt dêrmei neffens ús oantaast. Dat alles is foar it bestjoer en leden fan de *Jongfryske Mienskip* reden om *morele stipe* oan de aksje te jaan as teken fan har *solidariteit*.

De leechlizzende kwalifikaasjes fan de sjoernalist Abe de Vries oan it adres fan *Jongfryske Mienskip* yn syn opynystik yn de *Ljouwerter Krante* (d.d. 01-06-2018, s. 21) reitsje ús absolút net. Dy binne der fier by troch. Wy beskôgje syn oanfal op de *Jongfriezen* mar as in stik fan in tiisholle (of yn it Hollânsk: fan in 'verwarde man').

Út namme fan de *Jongfryske Mienskip*,
Sjoerd Groenhof (bestjoerslid),
11-06-2018

nrc
VRIJDAG 11 MEI 2018

Opinie 17

BRIEVEN

FOTO WIKIPEDIA

GELOOFSTWIJST

Bonifatius vermoord? Wij Friezen stonden in ons recht

Uw redacteur Wilfred Takken heeft, net als ik, op een katholieke lagere school gezeten en heeft daar te horen gekregen dat de zevende-eeuwse missionaris Bonifatius door op geld en goud beluste Friese rovers zou zijn „vermoord“ in 754 (in het kader bij Na 102 jaar is het dan zover: zuster Clara is zalig verklaard, 6 mei). Zoals bijna alles binnen de Rooms-Katholieke Kerk is dit onzin. Bonifatius trachtte voor de derde keer de Friezen zijn geloof op te dringen en wel op een heel agressieve manier. Hij vernielde hun tempels, hakte hun heilige eiken om (zonder kapvergunning) en dreef de spot met hun goden (Donar, Wodan, Frijja). Volgens de toen geldende *Lex Frisionum* (Wet van de Friezen)

hadden de Friezen het volste recht om zulke schandelijke daden met de dood te vergelden, zoals wij dat nu nog kennen binnen de islam.

De openlijke aanval op Bonifatius en zijn vele gewapende lijfwachten gebeurde bij daglicht en de overwinning was aan de Friezen, waarbij geen gevangenen werden gemaakt.

De latere wraakacties van de katholieken waren nog wreder. De verzonnen verhalen van de Rooms-Katholieke Kerk over Bonifatius die zich tracht te beschermen met een hoog gehouden bijbel, illustreren dat dit boek ook met dit oogmerk geen nut heeft.
T.J. Koelmans Sint Annaparochie, Friesland

Fryske Frijheid

*Ynlieding op 22.05.2018 by de Opstalsbeam te Rahe
(by Auerk, East-Fryslân/Ostfriesland)¹*

Lothar Englert*

Moin mitnanner,

*G*ruetske Friezen fan tichteby en fierôf. Arno Ulrichs (fan Das Friesische Forum) hat my útnûge om hjoed oer it ûnderwerp 'Fryske frijheid' te praten. Tige tank foar de útnûging, it is my in eare om oan syn fersyk te foldwaan.

Dit plak stiet as gjin oar plak foar de *frijheid fan 'e Friezen*. It drukte grutskens út en joech in gefoel fan eigenwearde. Dat hat hjir syn moaiste hichtepunt fûn. Hjir binne sy gearkommen, hawwe se rjochtsprutsen en har oare saken regele. Dêr kom ik letter noch op werom.

It ûnderwerp stiet faak yn de belangstelling, mar it hat doel en helje in pear saken nei foaren. Want de relaasje fan 'e Friezen mei in libben yn *frijheid* hat in hiele ûntwikkeling trochmakke. Sa wiene der tiden dat se oerienkomsten sleaten mei oare machthawwers.

Mar lit ús yn de âldheid begjinne. Fryslân hat jimmer ta *Germania Magna* heard, it part dat de Romeinen net lang besette koene. Dochs is it de Romeinske troepen wol slagge om dêr sa no en dan in foet ûnder de tafel te krijen. Bygelyks yn de tiid fan 'e fjildtochten fan Drusus (12-8 f.Kr.), dy't Tacitus yn syn *Annales* beskriuwt. Drusus beskôge de Friezen sels as in soarte fan 'bûnsmaten'. Mar doe makke er de flater om de Friezen lestich te fallen mei easken dêr't se net oan foldwaan koene en ek net oan foldwaan WOENE! Dêrby gie it foar it neiste om it leverjen fan bistefellen oan it Romeinske leger. Tacitus skriuwt oer it jier 28 n.Kr.:

'Yn itselde jier skodden de Friezen, in folk fan oer de Ryn, de frede ôf, mear troch ús habsucht as om't se harren hearrigens net ferneare koene.'

Lothar Englert (1948)

¹ It ferhaal by de Opstalsbeam fan Lothar Englert wie yn it Dútsk. De earste oanset ta ferfrysing is jûn troch Piter Dykstra, wylst de einredaksje fan Sytze T. Hiemstra is.

De Friezen hawwe gjin heale maatregels nommen: Romeinske soldaten dy't de skatting ynsammelje woene, binne troch har oanpakt en oan it krús slein. Romeinske ienheden, dy't it ek ôftwinge woene, waarden yn in mûklaach lokke en opromme. Wy witte fan twa gefallen dêr't mei-inoar sa'n trettjinhûndert (1300) Romeinske legionêrs by omkamen. Hoewol't de Romeinen de opstân delslaan koene, wiene harren ferliezen bjusterbaarlik heech. Tacitus skriuwt: 'Sadwaande waard de reputaasje fan 'e Friezen ûnder de Germanen grut.'

Yn 'e iere Midsiuwen (fan ± 500-1000 n.Kr.) hiene de Friezen har eigen foarsten. Hja waarden ek wol as hartoggen of keningen oantsjut. Útsûnderlike figueren wiene benammen: Âldgill (Âldgillus), Ridzard en foaral Radbod (Redbad) (nei likernôch 680) en hartoch Poppo (nei 719), opfolge troch Surbod. De Friezen wiene sûnder mis ûnderdienich oan dy foarsten, dus net frij yn 'e betsjutting fan har frijheid yn 'e hege en lette Midsiuwen. Mar it liket derop dat se soks akseptearren, faaks om't dy hearen ek lânslju wiene.

Yn dy tiid falle de oarloggen tsjin de Franken. De Franken waarden stjoerd en diene krekt as woene se Fryslân kristianisearje. Mar feitlik wiene se benammen út op macht en it har taeigenjen fan lân. Útsein dat it leauwe har frjemd wie, hiene de Friezen dat spul fânsels wol troch en harren dêr mei alle macht tsjin ferset. Se hawwe de Franken yn fjildslaggen ferslein en binne derby optein oant de omkriten fan Keulen. En bytiden hawwe se de kristianisearring opkeare kinnen. De Friezen giene in ferbûn oan mei de Saksen, ek al wie dat in stamme dêr't se it winliken net goed mei fine koene. De Franken hiene lykwols in steand leger mei grutte reserves. En boppedat wie Karel de Grutte fan 786 ôf harren kening. Yn de *Slach by Osnîng* (in âlde namme foar it Teutoboarger Wâld) en dy by de *Hase* (in rivier by Osnabrûck) waarden de Friezen en Saksen definityf ferslein. Fryslân wurdt dêrnei folslein Frankysk en de kristianisearring wurdt trochsetten.

No geane wy fierder mei de legindaryske Fryske frijheid yn de hege en lette Midsiuwen.²

² Sjoch foar in wiidweidiger en tige ferhelderjend oersjoch fan de skiednis fan Fryslân en de Friezen út de iere en lette Midsiuwen: Dr. D. Kalma, Skiednis fan Fryslân. Grou/Ljouwert: Útjowerij 'Fryslân'/Douwe Kalma Stifting, 1965 (3de printinge, bewurke fan G.N. Visser), s. 38-193.

De Fryske frijheid

As wy it dêroer hawwe, dan moatte wy wat tusken feiten en leginden hinne-en-wer springe. Mar der is in histoarysk fêststelde eftergrûn. En dan neam ik de ûntfiering fan paus Leo III yn it jier 799. De paus wurdt troch syn fijannen ûntfierd en nei in kleaster by Rome brocht, dat wol it kleaster Erasmus neamd wurdt. Tichteby, yn Spoleto, leit in Frankysk garnizoen, dêr't Winniges de hartoch fan is. Winniges tsjocht der mei syn soldaten hinne en befrijet de paus troch in spektakulêre operaasje. Dat lykje de feiten, mar men mei grif oannimme dat dêr Fryske striders oan meidiene. It feit dat Friezen as soldaten yn frjemde legers tsjinnen, wie net ûngewoan.

Mar no komt de leginde dy't ús ferdútst dat:

- (1) Friezen by it befrijen fan paus Leo III in bysûndere moed toane
- (2) en Karel de Grutte harren as tank bysûndere frijdomsrjochten jout.

Histoarysk leit fêst dat de Friezen rjochten hiene dy't harren ûnderskiede fan oare 'folken' yn it Hillige Roomske Ryk.

- (1) se falle as ûnderhearrigen allinnich streekrjocht ûnder de kening en nei 814 streekrjocht ûnder de keizer (subordinaasje);
- (2) se moatte allinnich in keninklike skatting (belesting), de 'huslotha', betelje en somtiden dat ek net iens (tribútplicht);
- (3) harren militêre tsjinstplicht (kriichstsjinst) is beheind ta it ferdigenjen fan de grinzen fan it heitelân, dus fan Fryslân.

Sa wie it, mar it 'wêrom' dêrfan binne wy net sa wis fan. Hat Karel de Friezen beleanne of hawwen de Friezen harsels dat rjocht ienfâldichwei taeigene? Histoarysy geane hjoed-de-dei fan dat lêste út. Der is ommers in soad war dien om it feodale stelsel ('liensstelsel') yn te fieren, want der wiene wol foarsten dy't fan betinken wiene dat se oanspraak (greeflike rjochten) op it lân meitsje koene en besochten om dy op te easkjen. Dat is allegearre mislearre en dêr kom ik noch op werom. Wat ek de reden is, de Friezen hiene dy frijheden en wiene dêr mei rjocht grutsk op.

Earst moatte wy it eachweid mar efkes ferlizze nei de binnenkant, nei de *ynlânske* polityk. Want Fryslân:

- (1) wie yn syn plattelânsmienskippen ('Landgemeinden') organisearre as in boererepublyk
- (2) en hie in kodifisearre skriftlik juridysk systeem yn syn eigen taal en bgl. net yn it Latyn: de *kêsten* en de

Der wie by de Opstalsbeam ek aardich wat goekunde út Westerlauwersk Fryslân (foto: S.T. Hiemstra).

lânryochten. Dat wie unyk op ‘Dútske’ grûn (dy’t der yn de hjoeddeistige betsjutting noch net wie). Mei in hege etyske standert yn ’e rjochtspraak. Dêrby wiene de liifstraffen ôfskaft, bgl. by deaslach (manslach), en dan koe yn sa’n gefal in ‘weregild’ (of: ‘wergeld’) troch de lâneigener of grûnbesitter betelle wurde. Kritisy hawwe gelyk dat allinnich de riken fan dat foarrjocht (privileezje) profitearje koene, mar it wie der dan dochs mar!

(3) En om te besluten: de Friezen hiene de ‘omgong’ as in iere foarm fan machtsregulearring. Se kiese dan foar in jier in ‘redjeve’, in rjochtsprekker (lett.: riedjouwer) dy’t beslissings naam op grûn fan de kêsten (wetsartikels). Hy koe ek de oanfierder wêze fan in striidmacht fan de plattelânsmienskip as der oarloch kaam. Mar hy moast *nei in jier* syn plak frijmeitsje foar in oarenien.

Sa lei it lân derhinne yn dat Fryslân, ferliedlik as in kostber juwel yn ’e sinne. Freedsum foar de bûtenwacht en foar it each net sa striidber, sûnder dúdlike dynastike foarsten en dat rôp begearte wekker. Der wiene genôch frjemde hearen dy’t besochten om it lân derûnder te krijen, mar dat is *faaljekant op ’e stomp* rûn. Nei de Noarmannen (Wytsings) kamen de ‘Dútsers’, lykas de Saksyske hartoch Bernhard II (in ferneamde ‘Billinger’), de greven fan Werl, greve Hindrik fan Northeim (‘Hindrik de Grouwe’ / ‘Heinrich der Fette’) en hast altiten, om’t se tichteby wennen, de

greven fan Âldeboarch (Oldenburg/Ooldenbuurich). En *tradisjoneel* wie der belangstelling fan de aartsbiskop fan Bremen en de biskop fan Mûnster, omdat harren bisdommen dêr leine. Dy seagen harsels as *wrâldske foarsten*. Dat wiene se foar in part ek, omdat se ek greeflike rjochten hiene!

Alle besykjen om yn Fryslân foarsterjochten (plichten) op te lizzen, is op ’e non rûn en gâns lju moasten dat mei har libben bekeapje. Yn dat ramt moat ek kening Hindrik IV (Heinrich IV) neamd wurde, dy’t om ’e nocht besocht om westlik fan de Iems in keninklike belesting (‘Königssteuer’) yn te barren. De Friezen dêre wegeren om dy ‘huslotha’ te beteljen. Dy hawwe harren ek noch lange tiid mei sukses tsjin de greven fan Hollân ferdigene. It wiene trochstrings bûtenlânske foarsten út it hûs fan Lothingen (of: ‘Lotharingen’), út Boergonje, út it Frankelân (‘Franken’), letter it hûs Habsboarch, û.o. de hartoch fan Beieren en it hûs Wittelsbach. Allegearre hawwe se besocht om yn it westlike Fryslân greverjochten ôf te twingen, mar yn gâns gefallen hawwe se dêr in bloednoas oprûn. Ik neam yn dat ramt ek de *Slach by Warns* fan 1345, dy’t niiskrekt op dit stee ek neamd is troch Tom Dykstra.

De Opstalsbeam

En no, achte oanwêzigen, wol ik wat djipper yngean op

It duo Jank Frison spile âld-Fryske lieten (foto: S.T. Hiemstra).

it histoarysk plak dêr't wy no binne. Dit plak is as gjin oar de útdrukking fan de Fryske identiteit. De *Opstalsbeam* (of: 'Upstalsboom') as gearkomsteplak fan de Friezen. De Sân Fryske Seelannen (hiele Fryslân; westlik en eastlik) moeten inoar dêr mei de Pinkster. Se foarmen in ferbûn, brûkten in mienskiplik segel en spriken rjocht op grûn fan harren kerren ('bepalings'/'wetsartikels') en lânrjochten (dêrby hearde bgl. ek strideraasje tusken boerebuorlju en moard en deaslach). Hja regelje harren ynterne oangelegenheden, lykas it mienskiplik brûken fan greidlân dat fan de lâns-gemeente (erflike grûnbesitters) wie. Se regelje ek saken nei bûten ta. Se stelle karbrieven (statuten) fêst en slute ferdraggen, lykas mei kening Filips IV (Frânsk: 'Philippe le Bel') fan Frankryk tsjin de greve fan Gelre. Dus as der ien plak is dat op in bysûndere wize symboal stiet foar de Fryske oanspraken op grutske selsstannigens, dan is it wol de *Opstalsbeam* yn Rahe by Auerk! Dit stee is har gearkomsteplak oant it jier 1323. Dêrnei ferleit it plak fan it 'thing' him nei Appingedaam (no yn: Grinslân). Ik bin der wol wis fan dat Appingedaam in likense identiteitsfoarmjende betsjutting hân hat as Auerk. In oarkonde út 1338 bewiist dat it bûn op syn minst oant dy tiid bestien hawwe moat.

De ein fan 'e Fryske frijheid

Wat makket in ein oan de Fryske frijheid? Ik behein my no mar ta it easten, mar de ferhâldings kinne ek jilde foar it westlike Fryslân. En dat begjint mei de tiid fan de saneamde *haadlingen*. Mei de machtsoanspraken fan de grutte boeren en grûnbesitters. Wy witte wa't de pommeranten dêrfan binne. Dy komme út de slachtmen fan *tom Brok*, *Ukena* en *Cirksena*, om de wichtichste mar te neamen. En dan hawwe wy it dus oer de famyljes dy't tradisjoneel ek de *redjeven* beneamden. De manlju dêrfan wiene úteinlik net langer ree en jou de ferwurven macht nei in jier werom lykas by de 'omgong' wenst wie. Dy lju makken in ein oan de Fryske Frijheid sa't dy foarhinne gou. Hja stiftsje alderearst har eigen machtsgebiet, wêrby't se dat in hiel skoft allinnich bestjoere kinne en de boeren ôfhinklik fan har meitsje. Op it lêst keare sokke haadlingen har ek tsjin-inoar. En oan de ein fan dy striid binne de Cirksena's de winnende partij. Yn 1464 wurde se opnommen yn 'e *erflike Ryksgrevestân*. Dêrmei komt de ealstân ('Nobilität') East-Fryslân yn en wurde de frije boeren en boargers úteinlik ûnderdienen.

Dy Cirksena's hiene it lykwols net altiten maklik. Se kinne net 'trochregear', sa't dat yn oare 'Dútske lannen' mooglik wie. Yn it Ryksgreefskip ûntjout him in nij frijdomsfielen en sadwaande krije de Cirksena's ynienen 'tsjinstanners'. Dat wiene de 'East-Fryske stan-nen': (1) de geastlikheid (wiene altiten al ûnôfhinklik); (2) de adel en it ridderskip (lyksa!); (3) de boeren en

Eala frya Fresena

'Eala Frya Fresena' is de wapenspreuk fan East-Fryslân (Ostfriesland). It stamt al út de tiid fan de Fryske Seelannen en betsjut likernôch: 'Stean op, frije Friezen!'. Dat waard gauris beäntwurde mei it biedwurd 'Lever dood as Slaav' ('Leaver dea as slaaf') ...

boargers, dy't harsels wer as 'frij' beskôgje. Boppedat spylje yn East-Fryslân de stêden in bysûndere rolle, benammen Emden. Yn it begjin gie alles, nettsjinsteande dat, hiel goed en foaral ûnder Edzard I (de Grutte) komt it greefskip ta bloei. Mar trochinoar giet it paad fan de Cirkesena's net oar roazen. East-Fryslân makket swiere tiden troch en der is gâns ûnfrede en ûnwissigens.

In foarbyld: der komt in brek mei it earstberterjocht troch tadwaan fan grevinne Anna, dy't de doetiidske keizer Ferdinand I har trije soannen as *lykberjochtige* mei it Ryksgreefskip beliene liet. Boppedat komt der skeel en konkurrinsje yn it grevehûs en dan wurdt it ûnrêstich yn East-Fryslân. Boppe dat alles spilet it lijen en de maatskiplike ûntregeling in wichtige rolle, dy't ûntsteane troch de sekularisearring en de kontrareformaasje. Mar stadichoan konsolidearret de situaasje him. En yn 1654 ferheft keizer Ferdinand III it hûs Cirksena yn de erflike foarstestân. Op 26 maaie 1744 stjerft prins Carl Edzard, foar it neiste nei it drinken fan in glês sûpe dat er nei de jacht opdronken hawwe soe. De foarst hat gjin manlike erfgenamt en dan falt East-Fryslân ta oan Prusen. De 'âlde Fritz' wie dêr noch mar krekt fjouwer jier kening en hy hat de hannen der fol oan om syn Prusysk-Brandenboarske keninkryk ûnder kontrôle te krijen. Freark II ('Friedrich II') stjoert ynspekteurs en riedslju nei East-Fryslân en dy sitte fanwegen de ferhâldings grif mei de hannen yn it hier. Se

dogge útstellen en jouwe oanwizings foar feroarings. Mar de âlde Fritz stjit op in selsbewust stanneparlemint. En dat parlemint is fan betinken dat it wol aardich klinkt, mar dat it sá net kin en dat se it regelje wolle lykas dat it altiten al it gefal wie! En Freark II wie snoadernôch om ek de Friezen 'neffens har eigen wizânsje' sillich wurde te litten. Dat bysûndere frijheidsbesef leit oant hjoed-de-dei ferankere yn de herten en de hollen fan de Friezen.

Oanwêzigen, Fryslân hat grutte froulju en manlju opsmitten. As fertsjintwurdigers fan gâns fan harren wol ik neame:

- (1) Hermione Edenhuisen: * 1872 boarch Pewsum / Emden, de earste gynekolooch (frouwedokter) yn Dútslân;
- (2) Jantine Tammes: * 1871 yn Grins; in grut botanist;
- (3) David Fabricius: * 1564 yn Esens; in ferneamd astronoom;
- (4) Jacobus Canter: * 1496 yn Grins, dichter en humanist.

Mar de Friezen binne net allinnich frijheidsbewust en sterke geasten, mar hja binne ek filosofen. Soks docht bliken út de neikommende populêre siswize: 'de lang leevd word old, de lang schiet word de neers kolt' (grif: dy't lang libbet, wurdt âld, dy't lang skyt, wurdt de kont kâld), m.o.w.: men moat fan ophâlden witte en der in ein oan breidzje. *En dat word ja nu ok tied!*

(dat wurdt no ek tiid). Dan slút ik no ôf mei de moaie wurden fan de dichter Rudolf Justus Ihnen út Lier ('Leer'), dy't de neikommend rigels yn 1842³ skreau:

'Auf den meerentrung'nen Wiesen,
An der wilden Nordsee Strand,
Wohnen wir, wir freie Friesen,
Stolz auf unser Vaterland.'⁴

Ik winskje jimme in goede takomst ta foar hiele Fryslân en syn minsken en sis jimme tank foar jimme omtinken!

* Lothar Englert (1948) is berne yn Brühl (Dútslân) en wie luitenant-kolonel yn de 'Bundesluftwaffe'. Hy is troud, wennet yn Auwerk (Aurich, Ostfriesland) en hat twa dochters. Hy mei oeribele graach skriuwe en yn 2010 ferskynde syn tige suksesfolle histoaryske roman **'Friesische Freiheit'** (mei yn 2018 in tredde oplage; Leda Verlag, Leer). It jout knap útslútsel oer de fraach wêr't it wêzen fan de befolking út East-Fryslân syn oarsprong fynt. De konfrontaasje tusken de sân Fryske seelannen en it trochgeand besykjen om harsels fan it feodalisme yn de rest fan Europa ôf te grinzgjen, foarmet de grûnslach fan dizze skiednis út de ein fan 14de iuw. Yn de hjerst fan 2012 ferskynde syn twadde histoaryske roman **'Die Holländische Brille'** (Leda-Verlag). Inkelde oare romans: **'Friesische Macht'** (2015; Leda Verlag; fuortsetting fan **'Friesische Freiheit'**; it langstme nei frijdom en selsbestimming fan de East-Friezen stiet yn dizze roman oer it begjin fan de 15de iuw wer sintraal) en **'Friesisch Blau'** (2013, Leda Verlag; histoaryske roman oer it Emden fan de oergang nei de 13de iuw). **'Friesische Herrlichkeit'** (2017, Leda-Verlag) is it tredde diel fan syn 'Ostfriesland-Saga' en dy spilet midden yn de 15de iuw. De trije foar ús wichtige histoaryske romans oer de 14de en 15de iuw binne dus de dielen: **'Friesische Freiheit'**, **'Friesische Macht'** en **'Friesische Herrlichkeit'**.

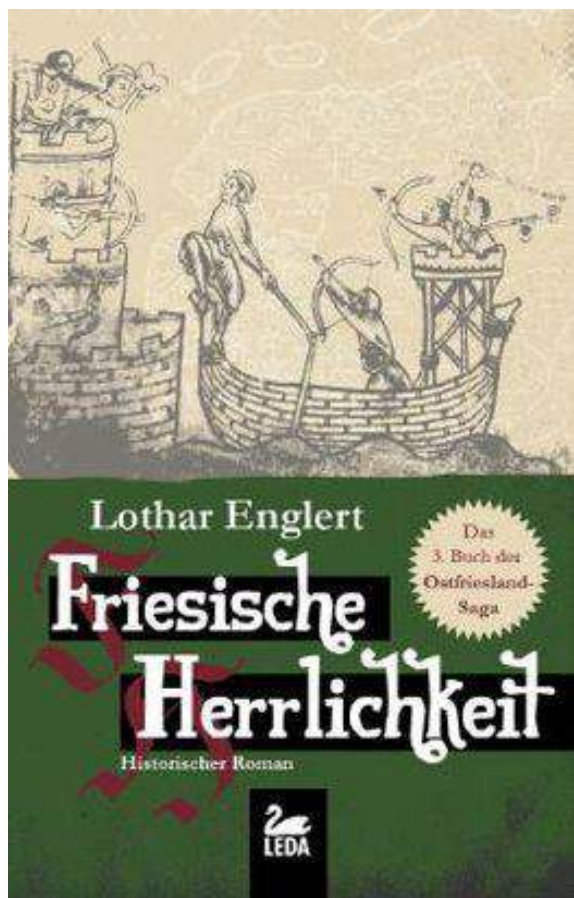
³ It is de earste strofe fan *Eala Frya Frisia*, de tekst fan in 'Frysk folkslied'. Rudolf Justus Ihnen út Lier (Leer, Ostfriesland) hat dat yn 1842 in de earste útjefte fan it Emdenske tydskrift *Frisia* publisearre. It funksjonearre yn 'e 19e iuw as East-Fryske nasjonale hymne. De earste strofen binne in tasping op Goethe.

⁴ Yn Fryske oersetting:

'Op de see ûntwro't'n greiden,
oan it wylde Noardseestrân,
libje wy, wy frije Friezen,
grutsk op ús heitelân.'

Lothar Englert syn earste diel út de Ostfriesland-Saga (2010)

Lothar Englert syn tredde diel út de Ostfriesland-Saga (2017)

It ‘Europeesk Hânfêst’ en it ûnderwiis yn it Frysk oan wjerskanten fan de steatsgrins, benammen yn ferbân mei de mooglikheid ta it oanspannen fan juridyske prosedueren (IV)*

Ynlieding

De wichtichste fraach fan it hiele artikel hat te krijen mei it probleem hoe’t ferantwurdlike oerheden (ek) juridysk twongen wurde kinne om serieuus wurk te meitsjen fan it Frysk yn it (hie) ûnderwiis.¹ Dêrby jou ik net allinnich rom omtinken oan de swierrichheden yn Westerlauwersk Fryslân, mar ek oan dy yn Noard-Fryslân (Sleeswyk-Holstein, Dútslân).

Yn dit fjirde part stiet de needsaaklike *emansipaasje* fan it Frysk yn it ûnderwiis sintraal. Yn dat ramt jou ik (wer) omtinken oan de jitte altiten sterk tekoartsjittende taal- en ûnderwiispolityk fan it Ryk en de provinsje op it mêd fan it ynfieren fan it Frysk as fak en as fiertaal. En ik pleitsje foar in toetsing dêrfan fia de *rjochterlike* wei.

Boppedat achtsje ik folle mear *gearwurking* op dat mêd tusken de *trije Fryslannen* fan bûtenwenstich grut belang. It oprjochtsjen fan in mienskiplik (*Opstalsbeam-*)*kultuer-parlemint* foar sokke ynter-Fryske saken liket my sadwaande tige needsaaklik (sjoch my earste, twadde en tredde part *Nij Frisia*, nrs. III en IV, 2017 en I, 2018).

Emansipaasje of it hanthavenjen fan de status quo?

Tom Dykstra, foarsitter fan de FFU, hat ûnder boppesteande titel in treflik artikel skreaun oer de wetlike mooglikheden dy’t

de provinsje hat om oan skoallen *ûntheffings* foar it jaan fan Frysk te jaan. Ik meitsje dêr op dit plak rynsk gebrûk fan.⁵⁶

Wetswiziging en ‘draachflak’

Kêst 9, lid 4 fan de *Wet op het primair onderwijs* (WPO) seit, dat yn Fryslân ek ûnderwiis yn de Fryske taal jûn wurde moat en dat Deputearre Steaten (DS) op fersyk fan it foechhawwend gesach *parsjele* (foar in diel) of *folsleine* ûntheffings fan dy ferplichtings jaan kinne. DS moatte dêr yn in *beliedsregel* kritearia foar fêststelle, nei earst oerlis hân te hawwen mei it primêr ûnderwiis.⁵⁷ Dat ûntheffingsbelied achtsje ik likegoed *yn striid* mei kêst 8 fan it Hânfêst en soe by de rjochter toetst wurde moatte. Op ’en

Sytze T.
Hiemstra

⁵⁶ Tom Dykstra, ‘Emansipaasje of it hanthavenjen fan de status-quo?’, yn: *Swingel*, nû. 48, april 2016, s. 9-11. Dykstra is foarsitter fan de FFU (Feriening Frysk Underwiis).

⁵⁷ Art. 9, lid 4 (WPO): ‘Op de scholen in de provincie Fryslân wordt tevens onderwijs gegeven in de Friese taal. Gedeputeerde staten kunnen op verzoek van het bevoegd gezag gedeeltelijke of volledige ontheffing van deze verplichting verlenen. Gedeputeerde staten stellen in een *beleidsregel* criteria vast voor die *gedeeltelijke* en *volledige ontheffing*. De vaststelling geschiedt niet eerder dan nadat gedeputeerde staten overleg hebben gevoerd met het Friese primair onderwijs.’

Art. 9, lid 6 (WPO): ‘Ten aanzien van de onderwijsactiviteit in het vierde lid, stellen provinciale staten van Fryslân bij verordening kerndoelen Friese taal vast. De vaststelling geschiedt niet eerder dan nadat gedeputeerde staten overleg hebben gevoerd met het Friese primair onderwijs. De verordening behoeft de goedkeuring van Onze minister. Indien Onze minister voornemens is goedkeuring te onthouden, verzoekt hij de Onderwijsraad een advies uit te brengen. Het verzoek bevat een omschrijving van de onderwerpen waarover advies wordt verwacht. Het advies wordt binnen

*¹ *It hiele artikel is ôfsletten op 24 jannewaris 2017. It earste part hat yn Nij Frisia (nû. 3, sept. 2017, s. 11-20) stien, it twadde yn Nij Frisia (nû. 4, 2017, s. 15-21) en it tredde yn Nij Frisia (nû. 1, 2018, s. 15-21. It boppesteande is it fjirde en lêste diel.*

Draachflak?

heechsten is in *tydlike* en *koart duorjende* maatregel tinkber om yn dat ramt *sa gau mooglik* oan de ferplichtings út it Hânfêst te foldwaan.

It *Konsultatyf Orgaan Frysk* (KO; in advysorgaan foar it Ryk) hat fandatoangeande it kabinet in frij prinsipiële reaksje takomme litten nei oanlieding fan in *rapport fan de stjoergroep Hoekstra* (2010) oangeande it begryp ‘draagvlak’. Yn syn reaksje advisearret it KO om by delegaasje fan foech (yn dit gefal oer it Frysk) *gjin* ferplichting ta oerlis mei de útfierende ynstânsjes op te nimmen, omdat soks net past by de skieding fan ferantwurdlikheden tusken wetjouwer en in útfierende organisaasje. ***De Fryske befolking hat ommers sûnder mear rjocht op ûnderwiis yn it Frysk en dat rjocht mei net ôfnommen wurde troch (minder) draachflak by hokfoar útfierende ûnderwiisynstânsje dan ek.*** Der kin wol praat wurde oer *útfierberens*, mar op grûn fan it *Hânfêst* en it *Ramtferdrach* mei *draachflak* gjin betingst wêze!

Dy ‘draagvlak’-bepaling liket my wer it safolste trúkje te wêzen dat se yn De Haach úthelje om it plak fan it Frysk yn it ûnderwiis te beheinen en it stribjen nei in folweardich plak fan ús taal te ûndergraven. Itselde moat sein wurde fan de bepaling dat ús *kearndoelen* net te folle *ynspannings* freegje meie, in foarm fan net iens sa ferhoalen taalûnderdrukking. It Frysk mei blykber net (te) belangryk wurde. Dan trapet ‘De Haach’ hastich op de rem en wurdt der manipulearre om it Frysk dochs wer ûnderstek te dwaan.

Omdat ‘it Ryk’ grutte muoite hat om by delegaasje taken en foech út hannen te jaan, hat it de skoallen wetlik mear macht jûn om de ferplichtings *neffens eigen ynsjoch* út te lizzen. Omdat it sêls net te opsichtich tsjin in folweardich plak foar it Frysk yngean wol, lit it dat oan de skoaldireksjes oer. Sa wurkje de Haachske *op-*

*kear-refleks*en oant hjoed-de-dei, direkt of yndirekt.

De ûntheffingskritearia roppe prinsipiële fragen op Hokfoar *kritearia* binne yn oerlis mei it fjild foar it jaan fan ûntheffings ûntwikkele? De ‘beleidsregel’ jout de folgjende kritearia:

1. It brûken fan it Frysk yn de skoalle(mienskip); sis mar it Frysk taalgebrûk op de skoalle en syn omkriten (doarp of stêd). De skoalle kin dêrby de sifers út de resinte *Taalatlas* (2015) brûke.

Soks achtsje ik yn striid mei kêst 8 fan it Hânfêst, dat neffens de letter yn Fryslân gjin skoalle of bern frijstelt fan it ûnderwiis yn it Frysk (sjoch ek fierderop).

2. De feitlike ynfolling fan wat de skoalle al docht oan it ûnderwiis yn it Frysk. As dat op it oanfraachformulier stiet, dan sille Deputearre Steaten yn de regel neffens de oanfraach ûntheffings jaan. Yn gefallen dat de skoalle de realiteit net goed werjout of dat der in grut ferskil is tusken 1 en 2, dan wurdt de ûntheffing wegere en sil der mei de skoalle praat wurde.

Soks ropt prinsipiële fragen op. Al sûnt jierren is de taalfrede yn Fryslân basearre op in stilswijende regel dat oarstaligen net twongen wurde om it Frysk aktyf te brûken (dus it prate en skriuwe kinne *moatte*), mar dat se ús taal op syn minst – as hja harren yn ús provinsje nei wenjen sette – wol *passyf* yn ‘e macht krije.

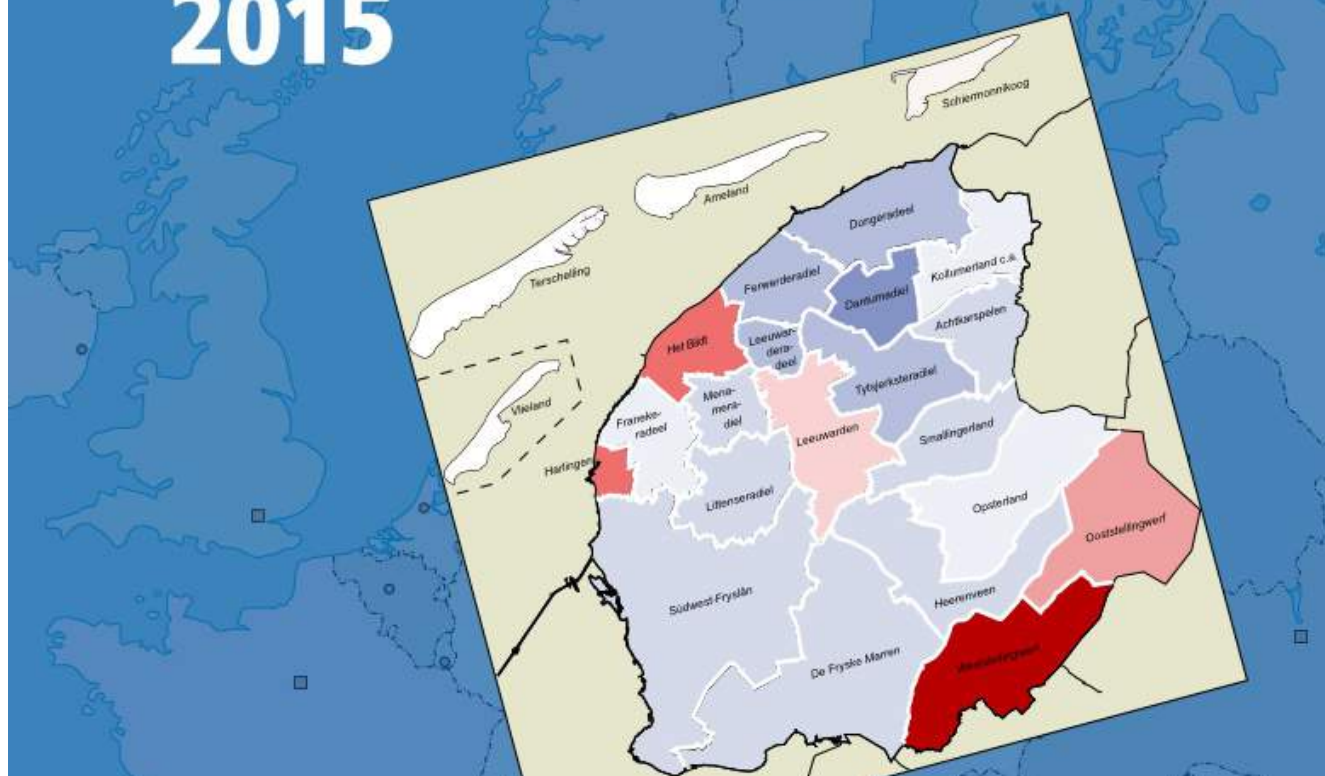
Deputearre Steaten meitsje it de skoallen maklik troch yn harren ûntheffingsoanfraach ien fan de troch DS fêststelde profilen te kiezen. Foar *parsjele* ûntheffings binne de kearnendoelen oardere neffens ‘swierte’ en sa likernôch passend by it útgongspunt fan it behear-skingsnivo fan it Frysk yn de skoalle(mienskip). It keazen profyl jout dan oan hokfoar kearn doel(en) oft de skoalle al neistribje wol 1. *In positive hâlding*; 2. *Ferstean*; 3. *Prate*; 4. *Lêze*; 5. *Skriuwe* en 6. *Taalskôgje*

zes weken uitgebracht aan Onze minister en wordt bekend gemaakt. Onze minister informeert beide Kamers der Staten-Generaal over zijn voornemen om al dan niet goed te keuren. Paragraaf 4.1.3.3 van de Algemene wet bestuursrecht is niet van overeenkomstige toepassing.’

Art. 9, lid 7 (WPO): ‘Onze minster kan goedkeuring als bedoeld in het zesde lid in ieder geval onthouden indien aan de volgende voorwaarden, waarvoor gedeputeerde staten gegevens aandragen, niet wordt voldaan:

- a. het bestaan van **voldoende draagvlak** in het Friese primair onderwijs voor de *voorgelegde* kerndoelen Friese taal’;
- b. dat de kerndoelen Friese taal **niet meer inspanningen** van

De Fryske taalatlas 2015

De Fryske taalatlas 2015 ...

(wurdskat en taalbegryp).⁵⁸

De profilen jouwe in juridysk (tink)ramt om de ferplichte kearndoelen Frysk wol of net yn it skoalprogramma op te nimmen. Sadwaande wurdt folslein foarbygien oan folle fleksibeler oplossings lykas *didaktyske differinsjaasje* binnen de klasse. Dat is in normale en legitieme ûnderwiiskundige foarm om yn in groep goed mei ferskillen tusken learlingen om te gean en om better oan te sluten by de ‘neistlizzende ûntwikkelingssône’ fan in bern (in tige wichtich kearnbegryp út de ûnderwiisteory fan L.S. Vygotskij; sj. bgl. Vos, s. 271-274). Der binne yn de praktyk nammentlik grutte ferskillen yn taalbehearsking. Tink bygelyks allinnich al oan de Frysk- en net-Frysktaligens. Spitigernôch giet de ‘beleidsregel’ út fan in negative ynterpretaasje fan kearndoelen, nammentlik kearndoelen as te hege easken foar de bern, wylst kearndoelen krekt bedoeld binne as *minimale* programmaferplichtings mei differinsjaasjemoglikheden.

Stel dat in basiskoalle yn Ljouwert foar profyl D kiest (‘alle kearndoelen’, mar mei in ûntheffing foar lêzen, skriuwen en taalskôgjen), dan betsjut soks dat (Frysktalige) bern net iens de kâns krije om har de lêsfear-

het Friese primair onderwijs vergen dan het aandeel van het van het onderwijs in de Friese taal binnen het totaal aan onderwijsactiviteiten rechtvaardigt.’ [*fê- en skeanprint fan my, sth*]

⁵⁸ It keazen profyl jout oan hokfoar kearndoel(en) oft de skoalle wól neistribje sil. De seis kearndoelen foar it Frysk binne: 1. In positive hâlding; 2. Ferstean; 3. Prate; 4. Lêze; 5. Skriuwe en 6. Taalskôgje (wurdskat en taalbegryp).

- Profyl A: alle kearndoelen; gjin ûntheffing.
- Profyl B: alle kearndoelen; ûntheffing foar skriuwen.
- Profyl C: alle kearndoelen; ûntheffing foar lêzen en skriuwen.
- Profyl D: alle kearndoelen; ûntheffings foar lêzen, skriuwen en taalskôgjen.
- Profyl F: allinnich in positive hâlding neistribje foar it Frysk; ûntheffing foar ferstean, praten, lêzen, skriuwen en taalskôgjen.
- Profyl G: folsleine ûntheffing.

Wy binne (ek) Friezen fan de Opstalsbeam ...

digens yn it Frysk eigen te meitsjen. Dat striidt mei alle didaktyske en pedagogyske ‘wetten’.

In hiel wûnderlike konstruksje is ek profyl F (allinnich in ‘*positive hâlding*’ neistribje foar it brûken fan it Frysk). Hoe soene de bern sa’n hâlding ûntwikkelje kinne as it Frysk net hoecht te klinken of skriftlik sichtber te wêzen? In positive hâlding ûntwikkelje ‘ten aanzien van het gebruik van het Fries’) giet net bûten it harkjen, praten, lêzen en skriuwen om (sjoch bgl. ek: *Frysk oan bod, Learplan Frysk foar it Primêr ûnderwiis*, oktober 2005, bgl. par. 3.5. Kearndoel ‘Attitude’, s. 59).⁵⁹ By alle aktiviteiten sil dat yntegrale kearndoel ommers altiten op de eftergrûn meispylje. Profyl F is wierskynlik keazen fanwegen de juridyske logika, mar is ûnderwiiskundich en kultuerpedagogysk in rare misset.

Yn de feststelde profilen wurdt gjin rekken holden mei de praktyk fan twataligens, dêr’t it brûken fan it Frysk in fanselsprekkende saak heart te wêzen. Tê folle krije skoallen mei in anty-Fryske hâlding sa (op ’en nij) de

kâns om harren foar de wetlike taak om kwalitatyf goed ûnderwiis yn it Frysk te jaan, wei te winnen. Yn de groepen 1 en 2 fan de basisskoalle steane de kearndoelen *ferstean* en *praten* sintraal en komme *lêzen* en *skriuwen* út soarte noch net op it algemint. Yn it Hollânsk likemin. Mar it leit bygelyks net foar de hân om yn stedssituaasjes – benammen yn de hegere groepen – der mar fan út te gean dat foar net-Frysktalige bern it *lêzen* en foarmen fan *skriuwfeardigens* yn it Frysk dreger wêze soene as it praten. De Provinsje wol de ûntheffings ien kear yn de *fjouwer* jier tsjin it ljocht hâlde. Der wurdt dêrby fan útgien dat de skoallen yn de tuskentiid in ûntwikkeltrajekt trochmeitsje en dus nei fjouwer jier net foar deselde profilen ûntheffings oanfreegje.

Hokfoar amtner moat soks anst beoardielje en de beide kritearia tapasse? Wol de skoalle stappen foarútsette of net? Docht de direksje in berop op de gefolgen fan jierrenlange efterstelling fan it Frysk en op de easken fan de ynspeksje foar it Hollânsk?

Op himsels is it in goed ding om skoallen de mooglikheid te bieden om stappen foarút te setten. Fansels kin men net yn ien kear fan der flier op ’e souder stappe, mar de kearnfraach is oft ‘wy’ echt mei it Frysk op ’e souder komme wolle. En dan soe de Provinsje alle jierren de finger goed oan de pols hâlde moatte en neigean

⁵⁹ *Frysk oan bod*: “It brûken fan it Frysk’ betsjut nei it Frysk harkje, Frysk prate, Frysk lêze en Frysk skriuwe. [...] Omtinken foar it Frysk yn ’e sprutsen en skreaune foarm by it Frysk as fak en op mominten dêr’t it Frysk as fiertaal brûkt wurdt, is in earste betingst om dit kearndoel ‘Attitude’ berikke te kinnen” (s. 59).

wat de foarderings binne ...

It liket der hiel sterk op dat de ryksoerheid in ‘verdeel en heers’-belied fiert troch de Provinsje oan it tsjoar fan de skoallen te lizzen. Foar effektyf ûnderwiis yn it Frysk bliuwt de Fryske mienskip fierhinne ôfhinklik fan de ‘tafallige’ pro- of antyhâlding fan de koepelmanagers en direksjes.

Yn de *5de periodike rapportaasje* fan Nederlân oan de Ried fan Europa oer de útfiering fan it *Europeesk Hânfêst* (2015) wurdt by in paragraaf oer ûnderwiiskêst 8 steld dat troch de hieltiten fûldere striid mei oare talen ‘het leren van het lezen en schrijven van het Fries essentieel [is] voor het voortbestaan ervan’. Yn de boppeamde profilen komme dy taal aspekten lykwols krekt as earste foar ûntheffing yn oanmerking. As der foar it Frysk no net in dúdlik ‘ontwikkeltraject’ yn gong set wurdt, dan betsjut soks foar skoallen (yn de gruttere plakken) dat de hjoeddeiske taalstatus-quo hanthaven wurdt mei grutte ferskillen tusken de (skoal)mienskippen yn ús provinsje. It soe ek betsjutte dat de provinsje – as meiferantwurdlike oerheid foar it Frysk – gjin **emansipaasje** neistribbet, mar **konsolidaasje** fan de diskriminearjende taalferhâldings yn Fryslân. En yn it provinsjale *koalysje-akkoart 2015-2019* wurdt noch wol in *Deltaplan* foar it Frysk oankundige mei as doel dat alle ynwenners de kâns krije moatte om Frysk te learen! Soks betsjut op syn minst dat alle bern it Frysk passyf leare te behearskjen en wa’t mear oankin, dêr ek *echt* de kâns ta kriget. Dat is ‘passend’ ûnderwiis! Allinnich al om de *Wet gebruik Friese taal* (2013) gjin deade letter bliuwe te litten, is goed ûnderwiis yn it Frysk foar *alle* bern fan libbensbelang.

Der sil neffens my ek neigien wurde moatte hoe’t troch in *tekoartsjittende ymplemintaasje* (en it *tafersjoch dêrop*) fan de yn it ferline *earste* (offisjeel) troch it Ryk fêststelde, mar yn de rin fan de tiid *hieltiten mear ôfswakke kearndoelen* harren ferhâlde ta kêst 4 fan it Hânfêst oangeande ‘Existing Regimes of Protection’, benammen: ‘2. The provisions of this Charter shall not affect *any more favourable provisions* concerning the status of regional or minority languages or the legal regime of persons belonging to minorities which may exist in a Party or are provided for by relevant bilateral or multilateral agreements’ [*skeanprint fan my, sth*]. Kêst 93 fan de Nederlânske Grûnwet seit: ‘Bepalingen van verdragen en van besluiten van volkenrechtelijke organisaties, die naar haar inhoud een ieder kunnen verbinden, hebben *verbindende* kracht nadat zij zijn bekendgemaakt.’ En yn kêst 1 (GW): ‘Allen die zich in

Nederland bevinden, worden in *gelijke gevallen gelijk behandeld*. Discriminatie wegens godsdienst, levensovertuiging, ras, geslacht of *op welke grond dan ook*, is niet toegestaan’ [*skeanprint fan my, sth*].

It liket my ta dat soks yn prinsipe ek jildt foar it ûnderwiis yn de Fryske taal op it **hie**le grûngebiet fan de Provinsje Fryslân (in twatalige provinsje mei *Frysk* en *Nederlânsk* as offisjele talen). En foar **alle** learlingen yn Fryslân jildt dan neffens my dat se nét diskriminearre wurde meie troch in skoalle ûntheffing te jaan fan it **heechste** profyl (dus ek gjin ûntheffing foar bgl. *skriuwen*) om sadwaande ien of mear fan harren learlingen it ûnderwiis út dat profyl te ûntkearen. Net allinnich it *gelikenensbegjinsel* soe dêrmei skeind wurde, mar ek de easken fan ‘*deugdelijkheid*’ (GW, kêst 23, lid 5) soene oantaast wurde. Nei myn betinken is dy (ûntheffings)romte der neffens de ûnderskreaune bepalingen út kêst 8 fan it Hânfêst **nét**.

Wat soe de Provinsje no mei it nije ûntheffingsbelied yn beweging sette moatte? Yn alle gefallen hiel dúdlik meitsje dat it in *tydlike oergongsmaatregel* is en dat de skoallen oanfitere wurde om programmatysk in goed omskreaun *ûntwikkeltraject* yn te gean, mar ek dat de *ûnderwiisynspeksje* in dúdlike taak op dat mêd kriget no’t it evaluaasjesysteem Frysk (‘Grip’) deroan sit te kommen.⁶⁰ Fierder soe de Provinsje op grûn fan de *Bestjoersôfspraak* in begjin meitsje moatte mei it ûntwikkeljen fan *yntegraal* meartalich lesmateriaal (sjoch dêrfoar ek *Swingel*, nû. 45). It Frysk as fier- of ynstruksjetaal kin ommers nea goed fan ’e grûn komme as alle *lesmateriaal* (benammen digitaal) net foar bern en learkrêften (ek) yn it Frysk beskikber is. It folslein neilibjen fan kêst 8 fan it Hânfêst moat dêrta bydrage en in gong nei te rjochter liket my needsaaklik as ien fan de middels om soks ôf te twingen ...

Konklúzjes en oanbefellings

1. It soe neffens my hiel wûnderlik wêze en it wol my perfoarst net oan as it nét neikommen fan beskate ûnderskreaune bepalingen út ynternasjonale ferdraggen (dy’t ek noch boppe de nasjonale wetten steane), op gjin inkelde wize by in rjochter toetst of ôftwongen wurde kinne soene. Kêst 8 fan it Hânfêst is neffens my ‘konkreet’ genôch om elts (fer)bine te kinnen en dêr in rjochterlik oardiel oer útsprekke te litten.

2. En mocht ik it ûnferhope dochs noch mis hawwe, dan wurdt it heech tiid om de Nederlânske wetjouwing yn oerienstimming te bringen mei kêst 8 fan it Hânfêst foar wat it ‘substansjeel’ (primêr ûnderwiis, ynklusyf de

De 'Ständesaal' fan de Ostfriesische Landschaft yn Auerk is grif in gaadlik gearkomsteplak foar in ynter-Frysk kultuerparlemint ...

ekspertizesintra) en 'yntegraal' (fuortset ûnderwiis, ynklusyf de ekspertizesintra) part oanbelanget en dat út te wreidzjen mei in kêst oer de ferplichting yn it beropsûnderwiis.

3. Om gearwurking tusken de Fryslannen struktureel op makro-nivo (op bestjoerlik mêd) te ferbetterjen (te ferbreedzjen en te ferdjipjen) is it needsaaklik om foar de Fryslannen in (kultuerpolityk) ynter-Frysk orgaan yn it libben te roppen dat regelmjittich byinoar komt (bygelyks ien of twa kear jiers), dat fragen fan mien-skiplik belang besprekt en de útkomsten dêrfan nei binnen en bûten bepleitsje kin. Dat soe in soarte fan (Opstalsbeam)-parlemint wurde moatte dat wikseljend yn de trije Fryslannen gearkomt en redendiel, mar it soe ek in fêst plak krije kinne yn (it gebou) fan de Ostfriesische Landschaft yn Auerk (Aurich).

Ik haw my yn dit stik fierhinne konsintrearre op kêst 8 fan it Hânfêst, dat neffens my genôch hâldfêst jout om de yn- en útfiering dêrfan te toetsen oan it oardiel fan de rjochter. Dat freget út soarte om advokaten dy't hiel goed thús binne yn it ynternasjonale rjocht en de ynterne wurking foar Nederlân. Dêr sil in fûns foar foarme moatte om harren kosten te beteljen. De Fryske saak en de saak fan it Frysk yn it ûnderwiis is it mear as wurdich!⁶¹

It is ommers de heechste tiid dat de Friezen 'gewoan' (wer) harren natuerlike taalrjochten krije ...

⁶⁰ *Grip, Evaluaasjesysteem Frysk*. *Grip* biedt observaasje-yndruminten en toetsen. *Grip* is metoade-bûn en metoade-ûnôfhinklik. It hat in digitaal portfolio en is keppele oan it referinsjeramt Frysk. Ûnderdielen: de toetsen begripend lêzen mjitte it begryp fan Fryske teksten by learlingen op harren eigen nivo. Der binne toetsen foar groep 5 (primêr ûnderwiis) oant en mei klas 1 (fuortset ûnderwiis). Alle jierren kin in toets ôfnommen wurde. De resultaten komme yn *Grip*. De toetsen wurde normearre ûnder learlingen yn Fryslân en jouwe ynsjoch yn wêr't de learling sit op it mêd fan begripend lêzen. De toetsen binne digitaal en wurde automatysk troch de kompjûter neisjoen (sjoch ek: www.grip.frl).

De saneamde *Frisiatoets* is in digitaal ôf te nimmen toets dy't de taalkennis fan it Frysk op it mêd fan idioom, syntaksis, morfology en semantyk mjit. De toets bestiet út sechtich items en elts bern hat fjouwer antwurdmooglikheden. Mei-inoar foarmje de items in frij betroubere en falide skaal om it taalkennisnivo fan learlingen fêst te stellen. De *Frisiatoets* kin brûkt wurde as ynstaptoets en as folchynstrumint. De toets jout in yndruk fan wat de learlingen witte fan de Fryske taal. Hoefolle oft dat seit oer hoe goed oft sy it Frysk brûke kinne, is ûnwis. It jout op syn heechst in yndikaasje fan it nivo en dat kin de learaar helpe om it programma op de learling(en) ôf te stimmen. Troch de toets troch de jierren hinne in pear kear ôf te nimmen, kin de learaar ek in yndruk krije fan de fuortgong fan de learling/groep learlingen. De bedoeling is om fan de toets in (Frys)lanlik noarmearre yndrumint, in standerttoets, te meitsjen.

Mei de *observaasje-yndruminten* kin de ûntwikkeling fan mûnlinge taalfeardigens en skriuweardigens fan de learlingen folge wurde. Learkrêften kinne harren learlingen folgje op wei nei de 'folsleine' behearsking fan in sjenre yn in meartalige situaasje. Foar it primêr ûnderwiis (pû) giet it om helpmiddels foar: in neifertelling, in oerlis-learpetear, in diskusje, in fraachpetear en in brief. Foar it fuortset ûnderwiis (fû) giet it om sjenres lykas: in diskusje, in presintaasje, in mûnlinge redenaasje, in ferslach, in ynstruksje, in resinsje en in kranteberjocht.

De metoade-bûne evaluaasjes foar it pû en de ûnderbou fan it fû binne ûnderdiel fan de learlinen en materialen fan de metoade(n) Frysk. It binne benammen formative evaluaasjes dy't gaadlik binne foar it op ûntwikkeling rjochte wurkjen, wêrby't de útkomsten fan de evaluaasjes de learlingen en learaars stypje en stjoere yn harren lear- en ûnderwiisproses.

Foar de midden- en boppebou fan it pû kinne learlingen op wei nei in einopdracht harsels bygelyks hifkje op it mêd fan har eigen skriuweardigens en it hâlden fan in presintaasje. Yn it fû beoardielje learlingen harren eigen skriuweardigens. Ek mear tradisjonele metoadetoetsen binne ûnderdiel fan it lespakket *Searje 36*.

Foar it pû funksjonearje de opdrachten binnen de ynteraktive 'game' *Meunstertún* fuortdaliks ek as evaluaasje-yndruminten. Ek de oan in metoade bûne

Literatuer

- European Charter for Regional or Minority Languages, *Application of the Charter in the Netherlands, 5th monitoring cycle*. A. Report on the Committee of Experts on the Charter (adopted on 16 June 2016), B. Recommendations of the Committee of Ministers of the Council of Europe on the application of the Charter by the Netherlands (adopted on 14 December 2016) [36 siden].
- Boer, Wim de, 'Het volgen van Friese taalontwikkeling, flexibel en opbrengstgericht', yn: *Levende Talen Magazine*, 2016, nr. 2, s. 22-25.
- *Oanfalsplan Frysk. Nei in fersterking fan de posysje fan it Frysk yn alle maatskiplike domeinen*, gearstald troch drs. S.T. Hiemstra (skriuwer Feriening Frysk ûnderwiis, einredaksje) yn de mande mei drs. P. Bergsma (Pedagogysk Wurkferbân fan de Fryske Akademy), dr. J. van der Bij (foarsitter Ried fan de Fryske Beweging), drs. T. Dykstra (foarsitter Feriening Frysk ûnderwiis), prof. dr. R. Salverda (direkteur Fryske Akademy), dr. R.W. Valk (skriuwer Ried fan de Fryske Beweging), Drachten/Ljouwert, 2de útwreide printinge 2008 [100 siden].

evaluaasjes binne in yntegraal ûnderdiel fan it learlingfolchsystem, dat keppele wurdt oan de nije digitale learmjouwing en oan de metoaden.

Binnen it learlingfolchsystem foar it Frysk, *Grip*, wurde de learfoarderings mei help fan de evaluaasje-útkomsten fersoarge. It learlingfolchsystem is boud op *EduFrysk*, it nije edukative platfoarm dat ek foar de nije digitale metoaden foar it pû en fû brûkt wurdt. It systeem kin likegoed metoade-ôfhinklike as metoade-ûnôfhinklike data byhâlde; foar in learling, foar in klasse en foar in skoalle.

It systeem jout de learaar en de learlingen ynformaasje oer de ûntjouwing fan de learlingen en de trochsneed fan in groep. Dat is relatearre oan it kurrikulum (referinsjeramt Frysk, rrF) en oan de domeinen (lykas *Praten* en *Lêzen*) en de soarten fan taalgebrûk (lykas in diskusje, in presintaasje, in struiblêd meitsje). In digitaal portfolio makket diel út fan *Grip*. It *LearlingFolchSysteem* (LFS) is as module njonken de metoade te brûken, mar it kin ek los fan de metoade brûkt wurde.

⁶¹ Myn hertlike tank giet út nei Thede Boysen foar it tastjoeren fan relevante stikken/artikels út Noard-Fryslân ('Nordfriesland') en nei drs. Thom Dijkstra, dr. mr. Roel Kaastra, mr. Ferdinand de Jong en Cor Jousma foar harren korreksjes en suggestjes foar ferbettering fan dit stik.

- Dykstra, T. (foars. FFU), 'Krewearje foar in evaluaasjesysteem Frysk', yn: *Swingel*, nû. 45, juny 2015, s. 6-8.
- Dykstra, T. (foars. FFU), 'Emansipaasje of it hanthavenjen fan de status-quo?', yn: *Swingel*, nû. 48, april 2016, s. 9-11.
- *Europees handvest voor regionale talen of talen van minderheden 2012-2014*. Vijfde periodieke rapportage inzake de maatregelen door Nederland getroffen met betrekking tot de implementatie van het Handvest, 2015.
- Hiemstra, Sytze T., 'It Frysk yn it Spesjaal ûnderwiis; in ûnderwiistragedzje' (Ús eigen Taal [19]), yn: *Nij Frisia. Tydskrift foar Fryske Striid en Skriftekennisse*, jrg. LXIV, nû. 2, juny 2016, s. 9-15.
- Kruse, O., *Anwendung der Europäischen Charta der Regional- oder Minderheitensprachen in Schleswig-Holstein*. Bachelor-Thesis für die Laufbahnprüfung der Laufbahngruppe 2, 1. Einstiegsamt, Fachrichtung Allgemeine Dienste im Land Schleswig-Holstein eingereicht beim Fachbereich Allgemeine Verwaltung der Fachhochschule für Verwaltung und Dienstleistung Altenholz Studienjahrgang 2013/2016. Verfasser: Oliver Kruse, Erstkorrektor: Prof. Dr. Jochen Beutel; 60 siden.
- Kunz H., Fiete Pingel & Thomas Steensen, *Nordfriesland von A bis Z*. Bräist/Bredstedt: Verlag Nordfriisk Instituut, NF, 1998.
- Meuwissen, D.H.M., *Grondrechten. Behandeling van de grondrechten met hun juridische, maatschappelijke en filosofische achtergronden*, Utrecht/Antwerpen, 1984.
- Oeter, S., *Minderheitenpolitik und das bundesstaatliches System der Kompetenzverteilung. Kurzgutachten*. Universität Hamburg, Institut für Internationale Angelegenheiten, den 4. Dezember 2008 [16 siden].
- Oosterloo, A. & Harry Paus, *Frysk oan bod. Learplan Frysk foar it Primêr Underwiis*, Den Haag, okt. 2005.
- Vos, J.F., *Onderwijswetenschap en marxisme. De methodenstrijd in de sovjetonderwijswetenschap*, Groningen: H.D. Tjeenk Willink bv, 1976 (diss.).

Kulturele kastaasje

Ik rekke lêstendeis op 'e tok mei ús buorman Jean-Yves, in Frânske wittenskipper, dy't foar syn projekten witte faak yn Sina omslein hat. Nei in pear praat-slokjes ferhelle er, suver mei triennen yn 'e eagen, oer de rike kultuer en eigen taal fan it Uyghur folts¹ dy't fol-slein tewâde wurde fan 'e *Sineeske* taal en kultuer ...

Tewâdzje wie winliken net it kreative wurd, berette er him, want it gong op sa'n glûpend fynbeslipe manear yn syn wurken dat fierwei it grutste part fan 'e Uyghur it har kwealk ealgen. En de yntelligintsia en pommeranten lieten harren duldsum in rêd foar de eagen draaie – mei wat stipe hjir en wat subsydzje dêr lieten se har krankyl foar in *karre sûnder tsjillen* slaan ...

- Hoechst net safier fan hûs te gean, foel ik him yn it wurd, sjuch mar ris hoe't yn Spanje de *Katalaanske* taal en kultuer fan kant holpen wurde.

- Ferrek, grânzge Jean-Yves doe't er dat in amerij yn him omgean litten hie, hast *gelyk*!

Dêrnei hold er my syn leech glês foar. Ik tape dat blijmoedich fol – it bart my net alle dagen dat ik gelyk krij.

- Of yn Frankryk, die ik der drystwei in skepke boppe-op, mei de Bretonske taal en ...

Oe blinder, dêr kaam ik him yn syn eare, leau ik.

- Of yn *Nederlân*, smiet ik hurd it roer om.

- Nee, wol, seach er benijd op, *Nederlân* is ommers swiid ferneamd as byld fan *ferdraachsumens*!?

- Och, leave man, brek my de bek net iepen!

- It rûkt my ek frijwat nei rassediskriminaasje as ik hiel earlik bin, ornearre er doe't ik him in – foar myn gefoel *dúdlík* – foarbyld skildere hie fan kultuertwingerij yn *Nederlân*. Mar, de lju yn Fryslân wolle dy Swarte Pyt dus noch net slite, begryp ik?

- Hast der gjin *soademit* fan begrepen, foel ik mei de hiele wâl út. Dy hiele Pyt is ús it deadwaan net wur-

dich, man! Dy figuer *heart* net iens ta ús kultuer – dy is goed hûndert jier tebek *oerwaaid* út *Hollân*.

- Mar seidest niis dochs ...?

Buorman is alhiel fan it sjapiter.

It is my op slach dúdlík wat der net doocht oan myn foarbyld – dat hiele gesoademiter by Dokkum om hat inkeld berierd dat *tout Paris* no risselwearre hat dat wy fjoer en flam foar it behâld fan Swarte Pyt wêze soene.

- Wachtsje efkes, kaam ik oerein, *efkes* nei Dokkum!

Doe't ik op it húske stie te mieljen, prakkesearre ik wilens: hoe sil ik dy *koal fan Dokkum* dat yn 'e goedicheid yn it ferstân bringe?

Mei't ik werom yn 'e hûs kaam, hold Jean-Yves my op 'en nij syn leech glês foar.

- No, fuort dan mar! Mar moatst de kop der al efkes by skuorre no!

- Jean-Yves seach my deftich oan.

- Sa't de Sinezen op in fyn ynleine manear de Uyghur har taal en kultuer ûntfytmanje, sa litte de Hollanners de Fryske kultuer op slûchslimme wize fersuterje. In foarbyld: Frysk ferplichte op skoalle? Klear! Dat moat dan mar wêze! Mar sa *dreech* as dy taalstriid wie en doch dy boppeslach, sa *maklik* is it en krij ûntheffing. Begrypste? Sa is dy ferplichting dy't yn it earstoan sjoen waard as in stik bûter yn 'e brij fan de Fryske saak, fertoarke ta in Pyrrhusoerwinning – ast fielt wat ik bedoel.

- Jean-Yves knikte mei stúdzje fan ja.

- Oars sein, de Fryske kultuer is dy Hollanners allike folle – it sil harren oan 'e *reet* rustkje.

- *C'est le cadet de ses soucis!*

- Hast gelyk: dat heart wat foechsumer – wat Frânsk is, is moai!

- En no efkes in fraach: hoe soe it publyk reagearje, tinkt dy, as de FIFA skielk, krekt foar it begjin fan de finale tusken Frankryk en Ingelân, yn it stadion omroppe lit: 'De wedstriid giet net troch, want wy wolle

¹ De Oeigoeren.

Wy hawwe it oer kulturele kastaasje, heite ...'
(foto: Jaap Slager)

earst ris mei-inoar redendiele oer it feroarjen fan 'e spulregels'?

- *C'est le bordel!*

- Krekt! Dus, hoe tinkt dy dat âldelju reagearje sille as in espeltsje rebûljemakkers om utens wei in bernefeest fersteure wol – in feest dat safier as minsken ûnthâld

fiemje kin jier út jier yn syn beslach krige hat?

- *C'est le bordel!*

- Just, Jehannes, en dêre giet it om – *net* om dy Swarte Pyt. Want, as moarn yn 'e krante stean soe 'Zwarte Piet bij Dokkum vermoord', silst mei in lantearne in Fries sykje moatte dy't him de triennen yn 'e kont gûlt. Mar, wy binne dwers troch alles hinne as dy eptige Hollanners, dy't noch net iens witte soene hoe't de sturt oan 'e baarch sit, op it alderbalderlêste stuit ús jierliks 'pretsje' ferbalje wolle, om't har hommels yn it sin kommen is dat it *oars* moat. Lju dy't har nea ofte ninter bekroade hawwe om ús kultuer – krektoarsom, ús kultuer leafst foar waar en wyn lizze litte soene – *dy* lju sille ús ta skea fan ús bern op it baitsje spuie en ferdútse hoe't wy ús te hâlden en te dragen hawwe!? Neat derfan! En no *opmiterje!*

- Jean-Yves seach my ferstuivere oan.

- *Dat*, buorman, is twingerij. Dêr kinne wy yn Fryslân *net* bot oer. Hast it no begrepen? Dat, ferjit dy hiele Pyt no mar! Dêr *gong* it net om. Dat wie inkeld ... eh ...

- ... *la goutte d'eau qui faisait déborder le vase*, breide buorman myn sin ôf.

- Just, Jehannes, *dêre* rekkest de woartel yn it lid!

- Jean-Yves sloech kjel de knibbels tsjininoar.

- Wês mar net benaud, heite – wy hawwe it hjir oer *kulturele* kastaasje!

* Jaap Slager (1985) is berne te Mantgum, hat niget oan talen en wennet al jierren yn Portugal. Dizze kollum is skreaun op 8 july 2018.

Boargemastersprofyl

Yn novimber fan ferline jier hawwe de fjouwer boargemasters fan It Bilt, Frjentsjerteradiel, Littensera-diel en Menameradiel, de kommissaris en de minister fan Ynlânske Saken en Keninkryksrelaasjes de *Bestjoerlike oerienkomst Frysk taalbelied yn de nij te foarmjen gemeente De Waadhoeke* tekene. Dêrneffens soe yn ús gemeente 'ambisjeus (...) taalbelied fierd wurde moatte, sadanich dat op dat mêd alle boargers der op foarútgeane'. Yn de fan in rieds-fertrouwenskommisje opstelde profylskets wurdt

fan in Hollânsktalige boargemas-terskandidaat net mear ferge as de tasizzing dat hja/hy leare sil it Frysk te ferstean. En dat komt der dan op del dat yn de fjouwertalige gemeente Bilkert, Fries en Franeker har dochs mar wer ferbrekke as se mei de ientalige boargemaster prate. Sa'n ientalige boargemaster past net yn in ambisjeus taalbelied en gjin boarger giet der op foarút. Dat is hiel wat oars as de Waadhoeksters ferline jier novimber foarholden is.

Bertus Jans Postma. Bitgummole

Byskriften

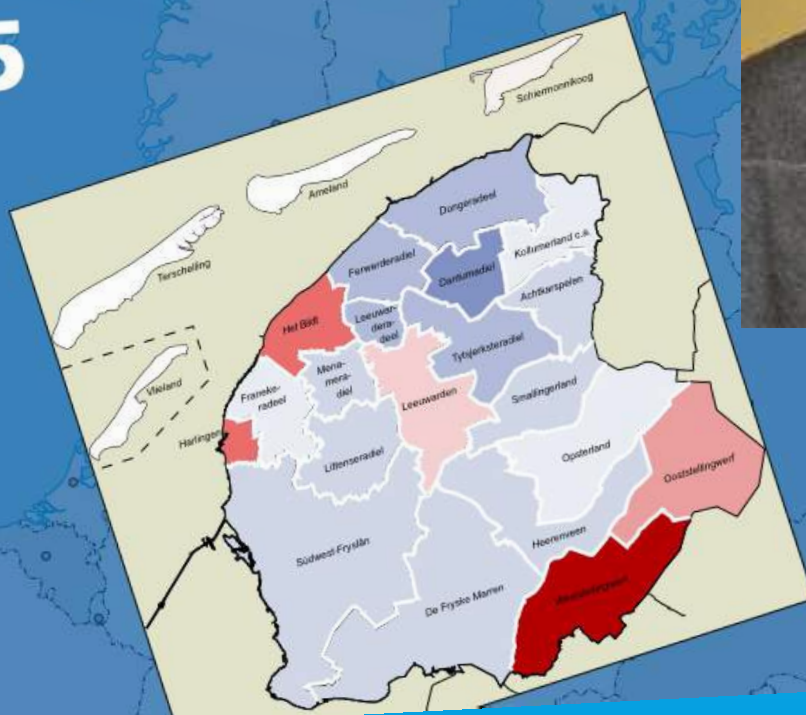
- 1: De 'Ständesaal' fan de Ostfriesische Landschaft yn Auerk is grif in gaadlik gearkomsteplak foar in ynter-Frysk kultuerparlemint
- 2: Taalplan Frysk
- 3: De Fryske Taalatlas
- 4: Lothar Englert

(1)

(2)

(3) De Fryske taal atlas 2015

(4)